

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 4

KAYSERİ — 1987

**İLK HEYET-İ İLMIYE ÇALIŞMALARI, ALINAN KARARLAR
VE
DİNİ TEDRİSÂT (**)**

Abdurrahim GÜZEL*

Türk Millî Eğitim sisteminin düzenlenmesi ve zaman içinde yenileşmesi çalışmalarını yürütmek amacıyla, teşekkül ettirilen «Millî Eğitim Şuraları»nın başlangıcını «Maarif Heyet-i İlmiye-leri» teşkil etmektedir. Millî Eğitim işlerini bütün yönleri ile ele alarak plân ve programa bağlamak, böylelikle Millî Eğitimimize bir yön vermek amacı ile ilk defa 1923 yılında Maarif Teşkilâtı'na ilâve edilen ve aynı yıl ilk toplantısını yapan Heyet-i İlmiye, 1933 yılında yürürlüğe giren 2287 sayılı kanun ile «Millî Eğitim Şurası» haline dönüştürülmüş olup, günümüze kadar da bu isimle çalışmalarına devam etmektedir.

Cumhuriyet'in ilk ve zor günlerinde, askerî ve idarî çalışmaların yanı sıra, doğrudan insan hayatı ile ilgili olması itibâriyle, diğer sahalardan farklı bir özelliğe ve öneme sahip olan irfan cahası, hiçbir şekilde ihmal edilmeyip bu yönde de önemli adımlar atılmıştır. Harbin sıcak günlerinin yaşandığı bir sırada Sakarya Meydan Muharebesi'nden çok kısa bir süre sonra, 15 Temmuz 1921'de Ankara'da bir Maarif Kongresi yapılarak, eğitim sisteminin düzenlenmesi ve eğitimdeki örgütlenmenin sağlanması, zaman zaman yaptığı konuşmalarında Atatürk'ün eğitime geniş yer vermesi ve günümüze kadar devam eden Millî Eğitim Şuraları'na, o günün kısıtlı imkânları içerisinde kuruluşu sağlanan Heyet-i İlmiye'lerin başlangıcı olması, bu yöndeki önemli adımların birkaç örneğidir. Zirâ, eğitim ve öğretimin ve bu yöndeki çalışmalara

(*) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi.

(**) Bu yazı, 1982 yılında Türk Tarihi Kurumu Kütüphanesi'nde yaptığımız arşiv çalışması dökümanları esas alınarak hazırlanmıştır.

rın, milletlerin varlıklarını sürdürebilmelerinde hayatî bir önem arzettiği ve bunun en önemli hayat damarlarından birisi olduğu, tartışmasız kabul edilen bir gerçektir.

1923 Yılı bütçesinden tahsisatı ayrılarak, teşekkülü uygun görülen Heyet-i İlmiye, kısa zamanda kuruluşunu tamamlamış ve ilk toplantısını, 15 Temmuz 1923'de başlatarak, bir ay süreyle çalışmalarına devam etmiştir.

Biz bu yazımızda, Birinci Heyet-i İlmiye'nin teşekkülü, toplanması, çalışmaları ve alınan kararlar üzerinde durarak bu toplantı esnasında, heyete dinî tedrisât ile ilgili sunulan raporu ve kabul edilen esasları belirtmeye çalışacağız.

A — HEYETTE KİMLER BULUNUYORDU?

Heyet-i İlmiye, ilk teşekkülünde alınan esaslara göre, 30 üyeden oluşacak, senede iki defa toplanacak ve bu müddet sonunda da vazifesini, kendi aralarından seçecekleri, bir Heyet-i İlmiye Daimi Encümeni'ne bırakacaktır. (1).

Heyet'in, ilk tesbitlere göre 30 üyeden oluşması esas alınmış olmasına rağmen, belki ilk toplantı olması itibariyle, kadro geniş tutulmuş ve biraz sonra görüleceği üzere, 43 kişilik bir topluluktan oluşmuştur.

Heyet-i İlmiye'ye, şu kişiler, bağlı buldukları kuruluşları temsilen, katılmışlardır :

- 1— Te'lif ve Tercüme Heyeti'nden, 3 üye; (2)
Heyet Başkanı, Ziya Gökalp Bey
Heyet Üyesi, Veled Çelebi Efendi
Heyet Üyesi, Mustafa Rahmi Bey
- 2— Eğitim Müdürleri'nden 3 üye;
Yüksek Öğretim Müdürü, Şefik Bey

1. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 3 Şubat 1923, Cuma, sayı : 729, s. 3.
2. Bu heyet, Maarifin ve Millî Kültür'ün yaygınlaştırılması amacıyla, 1921 yılında kurulmuş olup, görevi, kuruluş amacına uygun olarak, eserlerin telif veya tercümesini organize etmektir. İlk başkanlığını, Yusuf Akçura yapmıştır. 1926 yılına kadar bu isimle çalışmalarına devam eden Te'lif ve Tercüme Heyeti, 22 Mart 1926 tarihinde yayınlanan 789 sayılı «Millî Eğitim Teşkilâtına Dâir Kanun» ile kaldırılarak yerine «Dil Heyeti ve Talim ve Terbiye Dairesi» kurulmuştur.

- Orta Öğretim Müdürü, Nâfi Âtuf Bey
İlk Öğretim Müdürü, Râfet Bey
- 3— Teftiş Heyeti'nden 2 üye;
Heyet Başkanı, Abdulfeyyâz Tevfik Bey
Müfettiş, Hilmi Bey,
- 4— Hars Müdürlüğü'nden; Müdür Mubârek Bey
- 5— İstatistik Müdürlüğü'nden; Müdür Avni Bey
- 6— Dârul'-Funûn'dan, 4 üye;
Edebiyat Fakültesi'nden, Köprülüzâde Fuat Bey
Hukuk Fakültesi'nden, İktisat Müdürü Mustafa Zühdi Bey
Hüsnü Hâmit Bey
Tıp Fakültesi'nden; Dr. Vasfi Bey
- 7— Serbest Âlî Dersler'den (3) Müderris Vehbi Bey
- 8— Yüksek Öğretmen Okulu'ndan; Alâaddin ve Ali Haydar Beyler
- 9— Sanâyi-i Nefise Okulu'ndan; Müdür Cemil Bey
- 10— Galatasaray Lisesi'nden; Müdür Fâik Bey
- 11— Orta Öğretim Mensupları'ndan; 2 üye,
Kabataş Lisesi Matematik Öğretmeni, Hasan Fehmi Bey
Kastamonu Lisesi Edebiyat Öğretmeni, Ali Rızâ Bey
- 12— İlk Öğretim Mensupları'ndan, 2 üye;
Antalya Öğretmen Okulu Müdürü, Hulûsi Bey
İstanbul Lisesi İlköğretim Baş Öğretmeni Râfet Nuri Bey
- 13— Millî Eğitim Bakanlığı'nca seçilen 9 üye ;
Yüksek Öğretmen Okulu Müdürü, İhsan Bey
İlk Öğretim Eski Müdürü, Edip Bey
Dâru'l-Funûn Terbiye Müdürü, İsmâil Hakkı Bey
Psikoloji Öğretmeni, Şekib Bey
Yüksek Öğretmen Okulu Beden Eğitimi Öğrt. Celal Esad Bey
Şemseddin Sami Bey
Ali Şâki Bey
Sosyoloji Öğretmeni, Necmeddin Sâdık Bey
Gazi Köy Belediye Başkanı, Eski İstanbul yazarlarından
Celal Esad Bey

3. İlk defa 1921 yılında uygulamasını gödüğümüz, bu dersler, bir nevî halka açık Üniversite mahiyetindedir. Dersler, Maarif Nezareti'nin kontrolü altında yürütülmekte, herkes katılabilmekte ve oldukça ciddî bir eğitim takip edilmektedir. Dersleri takip edenlerden herhangi bir ücret talep edilmeyip, halkın eğitim ve öğretimi esas alınmaktadır. (Daha geniş bilgi için bakınız : A. Güzel, Kurtuluş Savaşı Yıllarında Maarif ve Medreseler, Ankara, 1983, Basılmamış Lisans Tezi.)

- 14— Diğer Bakanlıklardan 6 üye;
Millî Savunma Bakanlığı'ndan, Nâci Paşa
İçişleri Bakanlığı'ndan, Nüfus Müdürü Abdulmuttalib
Bey
Şer'iyeye ve Evkâf Bakanlığı'ndan, Tedrisat Müdürü
Hamdi Bey
Bayındırlık Bakanlığı'ndan, Elektrik Mühendisi Âkil Bey
Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Bakanlığı'ndan, Dr. Ziya
Bey
Ekonomi İşleri Bakanlığı'ndan, İstatistik Müdürü Cemal
Hüsnü Bey
- 15— Matbuât'tan 2 üye;
Matbuât ve İstihbârât Genel Müdürü, Ağaoğlu Ahmet
Bey
Yakup Kadri Bey
- 16— Türk Ocağı'ndan, Afyonkarahisar Milletvekili İzzet Ulvi
Bey
- 17— İzci Teşkilâtı'ndan bir üye. (4).

Görüldüğü gibi, iştirakçilerin tesbitinde, dâire oldukça geniş tutulmuş, böylelikle maârif siyâseti, eğitim plân ve programı tesbit edilirken devletin hemen her kademesindeki yetkililerin görüşlerine başvurulmuştur. Zirâ; amaç, Millî Eğitimi, bütün yönleriyle ele alıp, sorunlarına, tanınmış eğitimcilerin fikir, düşünce ve tecrübelerinden yararlanarak plânlamak ve bir programa bağlamaktı (5). Amaç bu olunca da, haliyle bu kadar geniş bir çevreye başvurmak kaçınılmaz oluyordu.

B — HANGİ KONULAR GÖRÜŞÜLDÜ?

Heyete katılacakların listesi geniş tutulduğu gibi, görüşülmesi plânlanan konular da, oldukça fazladır. Heyetin görevi, belirtilen konuları görüşüp bir sonuca bağlayarak ilgili bakanlığa arz etmektir. Uygulama ise bakanlığa ait idi.

Gündemde şu konular yer alıyordu :

- 1— Millî Eğitimi uygulama programı
- 2— Millî Hars

4. H.M. 28 Haziran 1923, Perşembe, 851, s. 4; H.M. 15 Temmuz 1923, Pazar, 865, s. 4 (Verilen liste bu iki gazeteden müşterek olarak hazırlanmıştır. Birincide, hangi kuruluşlardan ne kadar üye katılacağı, ikincide ise, katılanların isimleri verilmiştir.)

5. Hasan Ali Yücel, Türkiye'de Ortaöğretim, s. 21.

- 3— Temel mürâcaat kitaplarının dilimize çevrilmesinde takip edilecek esaslar
- 4— İstatistik Genel Müdürlüğü Teşkilâtı
- 5— Millî bir sözlük ve dilbilgisi kitabı hazırlanması
- 6— Millî Müzik, Millî Dil ve Edebiyat
- 7— Millî Tarih Kütüphanesi
- 8— Millî Evrak Hazinesi
- 9— Millî Tarih ve Coğrafya Enstitüleri
- 10— Etnoğrafya Müzesi
- 11— Millî Müze
- 12— Okul Müzesi
- 13— Ankara'da yüksek düzeyde dersler
- 14— İlkokul programlarındaki değişiklikler
- 15— İlköğretimden sonra hayatî öğretim programı
- 16— İlköğretim kararnamesinin değiştirilmesi teklifi
- 17— Kız ve Erkek Öğretmen Okulları tüzük ve programları
- 18— Liselerde teşkilât ve öğrenim süresi ile Sultânî isminin değiştirilmesi
- 19— Lise programlarının değiştirilmesi
- 20— Ortaöğretim öğretmenleri hakkında kanun teklifi
- 21— İzcilik Teşkilâtı esasları
- 22— Teftiş Kurulu tüzük teklifi
- 23— Eski eserler tüzüğünün değiştirilmesi
- 24— İstanbul Kız ve Erkek Öğretmen Okulları'nda tâli kısım açılması,
- 25— Galatasaray Lisesi'nin teşkilat ve programları
- 26— Yüksek Öğretmen Okulu öğrencilerine mesleki bilgiler verilmesi (6).
- 27— Din Eğitimi Esasları (7)

C — HEYET-İ İLMİYE'NİN AÇILIŞI VE ÇALIŞMALARINA BAŞLAMASI

Heyet-i İlmiye, gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra 15 Temmuz 1923 Pazar günü saat 14.30'da, zamanın Millî Eğitim Bakanı Safa Bey'in açış konuşması ile çalışmalarına başlamıştır. Safa Bey konuşmasında, uzun harpler müddetince çekilen sıkıntılardan ve güçlüklerden bahsedip, milletimizin bütün bunla-

6. H.M. 28 Haziran 1923, Perşembe, 851, s. 4.

7. Cumhuriyet Döneminde Eğitim, «Millî Eğitim'de Kongreler ve Şuralar, Reşat Özalp - Aydoğan Ataünal», İstanbul, 1983, s. 110.

rı açık bir şekilde defettiğini belirterek, son düşman askerinin denize döküldüğünden itibaren bütün gözlerin maârif üzerinde toplandığını, her tarafta fikrî ve hakiki bir hareketin başladığını söyler. Bunun için de, maârife yeni bir düzen vermenin gerektiği üzerinde durup, tayin edilecek bu istikâmeti ancak bu heyetin vereceğini söyleyerek, heyete yapacağı çalışmalarda başarılar diler. (8).

Böylelikle Heyet-i İlmiye, çalışmalarına başlamıştır. Görüşülmesi plânlanan konuların fazla olması itibariyle heyette bir işbölümü esas alınarak altı ayrı encümen oluşturulmuştur. Her encümenin ilgileneceği konular belirlenmiş ve her biri ayrı ayrı çalışmalarını yürütmüşlerdir.

Her encümen kendi aralarında, belirlenen konuları görüşüyor, teklif hazırlıyor ve belli zamanlarda yapılan genel toplantılarda bu teklifler müzakere edilerek karara bağlanıyor. Böylece o konu ile ilgili gündem sonuçlanmış oluyordu.

Şimdi, heyetin çalışmalarına dönerek, encümenlerden geçip, genel birleşimlerde kabul edilen bazı kararlar üzerinde duralım:

a) İlköğretim Encümeni'nin Kararları ve Bir Kanun Teklifi

İlköğretim Encümeni, ilk haftanın sonunda konuya ilişkin çalışmalarını tamamlamış ve şu esasları kabul etmiştir :

1— İlköğretimdeki ahenk ve birlik düşünülerek, diğer bakanlıkların okul açma hakkı kabul edilmemiştir. Bu yaştaki çocuklar ancak buralarda okuyabilirler. Başka okullarda ve bilhassa yabancı okullarda bu çağdaki çocukların okuması kesin olarak yasaklanmıştır. (Bu karar ittifakla kabul edilmiştir.)

2— Öğretmenlerin maaşları 1000 kuruştan başlayacaktır. Her üç senede 250 kuruş zam görmek şartıyla hizmet müddetlerinin 25. senesi 3000 kuruşa ulaşmış olacaktır. Ayrıca ikramiye de verilecektir.

3— Doğacak çocuklarının her birisi için senelik birer maaş oranında tahsisat verilecektir.

4— 25 sene hizmetten sonra tam maaşla emekli edilecektir.

5— Görev başında hastalanan öğretmenlere iki seneyi geçmemek üzere verilecek izinde yerlerine tam maaşla vekil tayin edilecektir. (9).

8. H.M. 16 Temmuz 1923, Pazartesi, 866, s. 2.

9. H.M. 22 Temmuz 1923, Pazar, 871, s. 3.

Söz konusu encümen ayrıca ilköğretim hakkında bir de kanun teklifi hazırlamıştır. Bu teklifte ilköğretimle ilgili birçok konulara yer verilmiştir. Konumuzla ilgisi olması itibariyle, biz buraya sadece, eğitim ve öğretim ile ilgili olan kısmı almak istiyoruz :

İLKÖĞRETİM HAKKINDA KANUN TEKLİFİ

O k u l l a r v e E ğ i t i m

- Madde : İlköğretim altı yıl olarak kabul edilmiştir.
- Madde : Mecburi eğitim 7 yaş bitip ondan sonraki senede başlar, 14. sene sonuna kadar devam eder.
- Madde : İlkokulu bitirip ortaokula gitmek isteyen çocuklar için iki sene daha mecburi tahsil vardır. Bu sürede, hayata yönelik meslekî sanat okullarına yönelik öğrenci yetiştiren hazırlık okullarına devam ettirilir.
- Madde : Mecburi eğitim yaşında bulunan çocukların eğitim ve öğretimi Millî Eğitim Bakanlığı'nın görevlerindedir. Diğer bakanlıklarca açılmış ve devam eden ilkokullar, tahsisatı ile beraber, Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilecektir.
- Madde : Birinci ve ikinci sınıflar mevcudu 30'u, diğer sınıflar da 40'ı geçemez. Fazla öğrenci bulunursa iki şubeye ayrılır.
- Madde : Okul açılmasına imkân bulunmayan küçük köyler için her il ve ilçe'ce seçilen köylerde ikmal sınıflarını da içerisinde alacak, yeteri kadar gece köy okulları açılacaktır. Gereken yerlerde gezici öğretmenler görevlendirilecektir.
- Madde : Millî Eğitim Bakanlığı'nca uygun görülen merkezlerde masrafı devletçe karşılanacak, gece dersleri ve gece ilkokulları kurulacak ve bu okullara parasız ve paralı öğrenci kabul edilecektir.
- Madde : Yabancıların okul açabilmeleri için okul açacakları memlekette okula ihtiyaç gösterecek kadar nüfus mevcudu bulunmak ve o devletlerin memleketlerinde Türk teb'asının okul açmasına izin usûlü yürürlükte bulunmalı ve her türlü kanun, yönetmelik ve tüzüğümüze ve de özel okullar yönetmeliğine tamamen riayet etmeleri şarttır.
- Madde : Yabancı olan ve olmayan bütün özel okullar dâima Millî Eğitim Bakanlığı'nın teftişi altında bulunacaktır. Ka-

nunlara uymayan ve başka amaç gözlenenler derhal kapatılacaktır.

Madde : Mecburi öğrenim yaşında bulunan çocukların yabancı okullara devamı yasaktır.

Madde : Okul inşasında kullanılacak kerestenin mirî ormanlardan kesimine müsaade edilir. Taş, kireç gibi malzemelerden hiçbir ücret alınmaz .

Madde : İl ve ilçelere en kısa zamanda yeterli okul inşası için her sene bütçelerine yeterli tahsisat yapılacaktır.

Madde : Şu dersler okutulur :

1. Kur'an-ı Kerîm ve Dinî Bilgiler
2. Türkçe (Okuma, imlâ, yazı, rik'a ve sülüs, dilbilgisi, tahrir, cümle kuruluşu)
3. Hesab, hendese, usul-ı defterî
4. Coğrafya, bilhassa Türkiye Coğrafyası
5. Tarih, bilhassa Türkiye Tarihi
6. Tabiatın incelenmesi
7. Sıhhatimizi koruma
8. Medenî, ahlâkî ve ekonomi sohbetleri
9. Resim ve El İşleri
10. İlahi ve Güzel Manzumeler
11. Beden Eğitimi, Okul oyunları
12. Kız çocuklarına ev idaresi, dikiş ve nakış

İ l k o k u l Ö ğ r e t m e n l e r i H a k k ı n d a

Madde : İlkokul öğretmeni olmak için Öğretmen Okulu'ndan mezun olmak şarttır. Ancak buralarda yeterli öğretmen yetişinceye kadar, yüksek okullar mezunlarıyla, lise ve bu derece tahsil gören diğer okul mezunları, açılacak; Sosyoloji, Psikoloji, Eğitim Metodları, Okulları Koruyup Gözetme, Öğretme Metodları ve Tatbikat Dersi kurslarına devam etmek ve bunlardan imtihan vermek şartıyla öğretmen olabilirler. (10).

Kanun teklifinin devamında vekil öğretmenler, maaşlar, cezâ ve mükâfatlar, hastalık halleri, emeklilik ve merasimler gibi öğretmenlik mevzûâtına ait konularla ilgili maddelerin müzakeresi vardır. Bu konuların, idârî ve mâli mevzûât olması itibariyle, bun-

ları almayıp, sadece eğitim - öğretim ve öğretmenler ile ilgili konuları kaydederek, ilköğretim hakkındaki düşünceleri vermek istedik.

b) Millî Hars Encümeni'nin Raporu

Başkanlığını Ziya Gökalp Bey'in yürüttüğü Millî Hars Encümeni, ilgilendiği konularla ilgili çalışmalarının sonunda bir rapor hazırlamış ve genel kurula arzemiştir. Raporda şu noktalara dikkat çekilmiş ve yer verilmiştir :

1— Millî Hars açısından ayrı bir önemi olan Sanâyi-i Nefîse Okulu'nun, bu görevi yerine getirebilmesi için herşeyden önce atölye kurulmasına elverişli bir kısmın yapılması ve okula ilâve edilmesi. Ayrıca millî sanata ait bir müze ile kütüphane kurulması ve mevcut dersler sırasında bütün şubelere ait olmak üzere «Türk Medeniyeti Tarihi» dersinin ilâvesi.

2— Türk dilini inceleme, gerçek mahiyetini keşfetme ve dilimizin esaslarını tesbit için, bu gibi mütehassıslar hazırlamak amacıyla Dâru'l-Funûn Edebiyat Fakültesi'ni tamamlayanlardan birkaçının Avrupa'daki Dil Enstitü'lerine gönderilmeleri ve daha sonra bunların gerek Türkiye içerisinde ve gerekse dışındaki Türk ülkelerine dil tetkikinde bulunmalarının temini gereğinin heyet tarafından hükümete beyan olunması.

3— Türkologlar ve hars kuruluşları idaresinde çalışmak üzere gerekli kuruluşlar ihdâs edilmesi.

4— Türkiyât Genel Müdürlüğü'nü teşkil eden çeşitli kuruluşlar idaresinde bulunan mütehassısların iştirakiyle bir «Hars Divanı» teşkil edilmesi.

5— Enstitü'lerin bir ilmî heyet tarafından teşekkül ettirilmesi.

6— Bir İstatistik Genel Müdürlüğü teşekkül ettirilmesi.

7— Dâru'l-Bedâyi', Dâru'l-Elhan, Evkaf Müzesi Hattatlar Müzesi ve Hazine-i Humâyûn'un Millî Eğitim Bakanlığı emrine verilmesi gerekir.

Yukarıdaki önemli kararlardan başka, Millî Müze, Milli Tarih Enstitüsü, Millî İstatistik İdaresi, Millî Coğrafya Enstitüsü, Türkiyat Müessesesi ve Bedâyi' Enstitüsü gibi bugün birçoğunun faaliyetlerine rastladığımız kuruluşların da teşekkülü sözkonusu raporda yer almaktadır. (11).

11. H.M. 6 Ağustos 1923, Pazartesi, 881; s. 3.

c) Dinî Tedrisât :

Heyet-i İlmiye, 9 Ağustos 1923'de genel bir toplantı yapmış, encümenlerin raporlarını görüşüp, esasa bağlamıştır. Sözkonusu toplantıda, Ankara'da bir «İctimâî İlimler Fakültesi» kurulması, kadınların Heyet-i İlmiye'ye iştirâki ve İlköğretim müfettişi olarak tayinleri meselesi, görüşülüp, uygun görülmüştür.

Ayrıca bu toplantıda, dinî tedrisât üzerinde de, uzunca görüşmeler cereyan etmiş ve bir takım kararlar alınmıştır.

Konunun görüşülmesi esnasında, Şer'iyeye Vekâleti Tedrisat Müdür-ı Umûmisi Hamdi Efendi (*) tarafından daha önce, heyete sunulmuş olan konuyla ilgili kanun teklifi ve rapor tekrar okundu. Raporda, din eğitiminin başarısızlığının sebepleri izâh ediliyor, programların, kitapların ve öğretmenlerin nasıl olması gerektiği hususlarında oldukça geniş bilgiler veriliyordu.

Köprülüzâde Fuat ve Hüsnü Hamit Bey'ler, meseleyi teferruatlı olarak ele alan, bu rapordan dolayı, Hamdi Efendi'ye teşekkür ederek, bu raporun ve teklifin, programların hazırlanmasında esas alınmak üzere kabul edilmesini teklif ettiler ve toplantıda da ittifakla kabul edildi.

Hamdi Efendi de, kendisini bu raporu hazırlamaya, Heyet-i İlmiye'de dinî terbiye için müşahede ettiği alâkanın ve gençlerdeki buhrana karşı gördüğü endişenin, sevkettiğini beyan ederek, Heyet'e bu ilgilerinden ve tensiplerinden dolayı teşekkür etti. (12).

Heyet-i İlmiye genel bir prensip olarak, dinî tedrisat hakkında İcraat Encümeni'nin şu kararlarını kabul etmiştir :

1— Dinî Tedrisat öğretmenlerinin kabul edilmesinde, diğer derslerde olan muayyen şartlar aranılacaktır. Orta tahsil okullarında, bunların tâli derecelerde tahsil görmüş olmaları şarttır.

2— Dinî Tedrisât programları, diniyyât ve terbiye mütehasıslarından oluşan bir encümen tarafından hazırlanır. Bu eğitimin gayesi, zevk ve inşirâh-ı diniyyenin tanıtılması olduğundan buna esas olan programın Seyyid-i Nebî ve İslâm büyüklerinin iyice tanıtılması esastır. (13).

12. H.M. 10 Ağustos 1923, Cuma, 885, s. 2.

13. Aynı gazete ve aynı yer.

(*) Elmalılı Hamdi Yazır.

Sözü geçen kanun teklifi şeklindeki rapor ise, aynen şöyledir :
«Heyet-i İlmiye Riyaseti'ne,

Beşer, mutlak yaratılışı kabul edenlerin dediği gibi, varlık âlemine, doğrudan insan olarak çıkmış olsun, isterse tekâmül nazariyesi taraftarlarının iddia ettiği gibi, hakiki hayvaniyetten tedrici olarak insanlık mertebesine yükselmiş bulunsun, bu mertebeye yükseldikten sonra, üzerinde hakim olan mutlak kanunu anlamış, hem maddiyâtında, hem maneviyâtında dine muhtaç olduğunu bir ilm-i zarûri ile hissetmiş ve hiç bir vakit dinsiz yaşamamıştır. Bu itibarla, diyebiliriz ki, din fikri ve ulûhiyyet fikri, beşerde fitrîdir. Bu his olmaksızın, insanın gerçek saadeti mümkün değildir. Bu cihet, bütün basiret sahipleri kişilerce kabul edilmiş olmakla beraber, bazı sebep ve âmillerin tesirleriyle, son asırlarda batıda ortaya çıkan dinsizlik cereyanlarının-maa'l-esef memleketimize de sirâyet ettiği, dinî esaslar ve itikatlara karşı bir takım tereddüt ve şüpheler uyandığı da inkâr edilemez. Halbuki, dinsizlik, rûhî ve ictimâî bir hastalık olduğu cihetle, bununla muşâb olan bir cemiyette ictimâî bağların zaafa uğrayacağı, aile ve ahlâk hislerinin gevşeyeceği açık bir hakikattir.

Milletlerin hayatında din meselesinin ne derece mühim olduğu, bilhassa müslümanlık gibi, ferdî olmaktan ziyâde ictimâî olan bir dinin haysiyeti izâha muhtaç değildir.

Binaaleyh, gençlerin maneviyatını sarsacak mahiyette olan, bu şüphe ve tereddüt dalgalarını, teskin edecek olanların, fikirlerini sabit bir nokta etrafında temerküz ettirmek lâzım ve bu da muallimler ile muharrir ve hatiplere terettüp eden bir vecibedir.

Birinciler, mektep sıralarında telkin edecekleri fikirlerle, ikinciler de yazacakları dinî ve ahlâkî makâleler ve eserleri ile, irâd edecekleri va'z ve konferanslarla, din duygularını canlandırabileceklerine, kalplere ârız olan şüphe ve tereddütleri ve bunun doğurduğu acıları, yüreklerden sürüp çıkaracaklarına pek kuvvetli bir imanım vardır. Ancak mürşitlerin irşâd vazifelerinde başarılı olabilmeleri için önce, gençleri tereddüte sevkeden şüphelerin hangi yönlerden geldiği, hangi boşluklara etki edeceğini, hangi noktaları hedef aldığını, anlayarak daha okul sıralarında öğrenciyi ona göre hazırlamak icâb eder.

Üzüntüyle ifâde etmek zorundayız ki, okullarda takip edilmekte olan Ulûm-ı dîniyye dersleri, bu ihtiyacı tatmin etmekten

çok uzaktır. 9-10 (hatta daha fazla) sınıflı okul programları gözden geçirilecek olursa, Ulûm-ı Diniyye namına, Kitâbu's-Salât, Kitâbu's-Savm, Kitâbu'z-Zekât, Kitâbu'l-Hacc'dan başka hemen hemen birşey görülmez. Her sınıfta, bu konular mihâniki bir tarzda tekrar edip duruyor. Menâsik-i Hacca dair sahifeler yazılır da, Haccın dini hikmeti ve ictimai faydaları hakkında, iki satır şey yazılmaz, diğer konular da böyle. Halbuki okullarda okunan bu konular, zaruriyyat-ı diniyye'den olduğu cihetle tabii olarak her müslümanın, daha ailesi nezdinde iken öğreneceği bir şeydir. Bunlarla senelerce uğraşmaya lüzum yoktur. Çünkü, şimdiye kadar devam eden usûle göre, öğrenci bir taraftan mihanikî bir tarzda ezber ederken, diğer taraftan şüphe ve tereddütlere düşüyor. Bunun neticesi olarak, gittikçe din muhabbeti okuldan zail olmaya başlıyor.

Zamanın icâbâtı, fikirlerin tahavvülâtı, çevrenin te'sirâtı nazar-ı dikkate alınmayarak, vukû bulan telkinlerin, bu hususta pek büyük tesiri olacağı şüphesizdir.

Şu halde, ulûm-ı diniyye hocasının görevi, çok, mukaddes ve çok zordur. Çünkü; gençlerin fikirlerinde ve ahlâkında husûle gelen buhranı izale ederek, dinî esasları ve dinî ahlâkı kalplerine yerleştirecek, onlara din muhabbeti telkin edecek olan odur.

Maamafih, şurası da itiraf olunmalıdır ki, ulûm-ı diniyye muallimi, bu görevi başarabilmek için lazım gelen şartları, ne kadar biraraya getirecek olursa olsun, başarısını tam olarak gerçekleştirebilmesi için, çevresinden yardım görmesi de en büyük şarttır.

Ulum-ı diniyye mualliminin bu telkinâtı, diğer muallimler tarafından telkin edilmez ve bilakis onunla tezat teşkil edecek bir mahiyette olursa, o zaman ulûm-ı diniyye öğretmeninin görevi daha ziyâde zorlaşır, başarısı da o oranda azalmış demektir. Çünkü, o zaman öğrenci arasında «Ulûm-ı diniyye öğretmeni görev icâbı bu yolda telkinatta bulunuyor» şeklindeki yanlış fikir de ortaya çıkmak ihtimali pek kuvvetlidir. Kanaat-ı âcizâneme göre, «Din ve Dil» bir milletin harsının en önemli unsurlarından biridir. Bunlara karşı istisnasız herkesin ilgi göstermesi lâzımdır.

Binâenaleyh, bu hususta ulûm-ı diniyye muallimi kat'iyen yalnız bırakılmamalı ve diğer öğretmenler tarafından da yardım

görmelidir. Bilhassa Tabiiyyat ve Tabiiyyat Araştırmaları derslerinde, öğrencide din hissini takviyesi için ne büyük vasıtalar vardır. Çünkü; İsbât-ı Ulûhiyyet ve Tevhîd-i Bâri için, en büyük delil tabiattır.

Bu muallimler, fenlerini din hissini gevşemesine değil, belki takviyesine hizmet eder kılacak olurlarsa, o zaman gençlikteki buhran, yüzde yüz izâle edilecek ve daha doğrusu buhran bile husule gelmeyecektir.

Halbuki, bizde çok zaman,-maatteessüf- böyle olmuyor. Ulûm-ı Diniyye muallimlerinin zaaf ve aczi, programların bozukluğu hususlarına birde bazı fen muallimlerinin makâsıd-ı fenniyyeyi yanlış telkin etmeleri ilâve olununca, bu yüzden din ile ilim arasında bir zıddiyet olduğu yolundaki yanlış kanaat husûle geliyor.

Eğer dinin ve din terbiyesinin lüzüm-ı hakikisine cidden inanıyorsak-ki Muhterem Heyet-i İlmiye'nin, bu husustaki pek istekli ve çok samimi müzakereleri bunda şüphe bırakmamıştır- hem Ulûm-ı Diniyye tedrisatını islâh etmek, hem de tedrisâtın ciddiyetini bozacak, kıymetini düşürecek en ufak şeylerden bile kaçınmış olmak gerekir.

Başka türlü hareket, başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Öğrenci, her gün çevresinden, kendisini idâre eden ve kendisine feyz verenlerden dine karşı ilgisizliğe, dinî esaslar ile tezat teşkil edecek ifâdelere şahit olursa onun kalbindeki buhranı izâle etmek ne kadar müşkildir?

Buna birde, din dersi mualliminin zamanın gereklerine vâkıf olmaması, fikirlerdeki değişme ve gelişmeleri idrak edip, ona göre idâre-i kelâm edecek bir güce sahip olmaması eklenince, artık öğrencideki husûle gelecek fikrî ve ahlâkî buhrânın derecesi ne olmak iktizâ eder?

Bana göre, gençlikte meydana gelen fikrî ve ahlâkî buhranın sebebini iki şeyde hülâsa etmek gerekir :

1— İş başına gelenlerin, gençliğin talim ve terbiyesiyle meşgul olanların, ekseriyetle din hususunda lâkayd olmaları,

2— Tedrisât-ı Diniyye ile meşgul olan kişilerin, her zaman ve mekâna göre değişmesi kesinlikle lâzım olan usûl-ı tedrisin yal-

nız tek bir şekilde ısrar etmeleri, daha doğrusu mesâlik-i irşâda vakıf olmamalarıdır. Bunlara bir de, zamana ve muhitin icâbâtına göre Hakâyık-ı Diniyye'yi herkesin anlayabileceği bir tarzda açıklayan kitapların, lisanımızda mevcut olmaması ve buna karşılık din hissini gevşetecek, gençleri dinden nefret ettirecek, sıradan eserlerin neşredilmesi ilâve olunmalıdır.

Maarif Nezâreti'nin şimdiye kadar, fikirlerdeki değişme ve gelişmeleri takip ve idâre etmek suretiyle, ne liselerde, ne de Erkek ve Kız Öğretmen Okullarında din tedrisâtına mahsus bir kitap vücûda getirmemiş veyahut getirememiş olması, iddia ettiğim şeyin en bariz delillerindendir.

Gençlikte buhrana mani olmak ve mevcut buhranı ortadan kaldırmak için, şu sayacağım tedbirler başvurmak zaruridir :

1— Din derslerine ait programlar, esaslı bir surette islâh edilmeli,

2— Talebede din muhabbeti uyandıracak bir tarzda din dersi kitapları vücûda getirilmeli,

3— Ulûm-ı Diniyye Tedrisâtında, İslâm'ın ferdi olmaktan ziyade ictimai ve ahlâki bir din olduğu nazar-ı dikkate alınmalı ve bahisler islahat ve de fikhî ve kelâmî tabirler ile boğulmamalıdır.

4— Fıkhi ve İtikadî konular ile tedris edilirken mütehassısların bilmesi gereken tafsilâttan sarf-ı nazar edilerek, zarûrat-ı diniyye miktarı belletilerek, rühî meseleye çok önem verilmeli ve öğrencide, dine karşı aşk ve muhabbet uyandırmak için, ibâdetlerin ahlaki, ve ictimai hüküm ve faydaları mümkün mertebe izah edilmelidir.

5— Her dersin sahası, ayrı olmakla beraber, her muallim sırası geldikçe, öğrencide din hissini inkişafına çalışmalıdır. Ve hiç bir öğretmen, öğrencinin dine karşı laubali bir şekilde tavır takınmasına sebebiyet verecek, sözlerde bulunmamalıdır.

6— Dinî Edebiyata önem verilmelidir.

7— Mevlîd-i Şerif vesaire gibi mübarek ve resmî günlerden âzamî bir şekilde istifâde olunmalıdır.

8— Din büyüklerinin hâl tercümelerinden, bilhassa hayata taalluk eden faaliyetlerinden sık sık bahsolunmalıdır.

9— Hz. Peygamber Efendimizin, Siyer-i Celîle'lerinden, ahlak ve ictimaiyata taalluk eden menkıbelerden, sık sık bahsolunmalıdır.

10— Ulum-ı Diniyye muallimlerinin menşe'lerine çok dikkat olunmalı ve bunun için Medresetü'l-Mütehassısın'den Felsefe Şûbesi mezunları ile Medâris-i Âliyye mezunları esas ittihaz olunmalıdır.

Yukarıdan beri izah etmeye çalıştığım sebep ve şartların tahakkuku, gençlikte fikrî ve ahlâkî buhranı izâlâ ederek, bize metanet-i diniyye ve ahlâkiyyeye sahip bir nesil yetiştireceği gibi, ümit ışığını parlatan ve bizi daima istikbale hazırlayan, bekâ ve ebediyyet fikirlerini, her zaman için kuvvetli bir surette yaşatacağına da kuvvetli bir imanım vardır. Binaenaleyh, işin esasında ve özünde pek mühim olan bu mesele hakkında, muhterem Heyet-i İlmiye'nin nazar-ı dikkat-ı âlilerini celbetmeyi bir vecibe addediyorum.» (14).

**Heyet-i İlmiye Üyelerinden
Şeri'yye Vekâleti Tedrisat Genel Müdürü**

d) Halk Eğitimi

Çok yönlü bir faaliyet programını, gündeminde bulunduran ilk Heyet-i İlmiye, toplantısında, yalnız okullar ve ilgili işleri görüşülmeyip, halka yönelik çalışmalar ve eğitim faaliyetleri de ele alınmıştır. Halk Eğitimi hakkında hazırlanan rapor ve yapılan görüşmeler bunun açık bir örneğidir.

Ziya Gökalp ve İsmail Hakkı Beyler tarafından, halk eğitimi konusunda, oldukça geniş bir rapor hazırlanarak, heyete sunulmuş, yapılan müzakere sonunda da, sunulan rapor kabul edilmiştir.

Sözü geçen rapor özetle şöyledir :

«Eğitim dönemi, okula mahsus değildir. Bu vazife bir yandan okul terbiye ve tahsilini almamış olanlar için bir yandan da bu terbiye ve tahsili elde etmek ihtiyacında bulunanlar için, okul haricinde de devam edebilir.

Halk eğitiminin konuları: Dinî, ahlâkî, tabii bilgiler, bedayî, teknik bilgiler, sağlık ve görgü kuralları vesairedir.

Bu eğitimin başlıca vasıtaları ise şunlardır :

1— Halk Kitapları : Halkın, kitap okumadığı doğru değil-

dir. Halk kitap okur. Meselâ, Koroğlu kitaplarının her sene bir milyon nüsha basılıp dağıtıldığı bilinmektedir. Yalnız bu nevi kitapların halkın ilgilendiği halk edebiyatına müstenit olması icâb eder. Halk Edebiyatı; destanlar, türküler, masallar gibi ananevî kısımlarla birtakım şiirler ve hikâyelerden ibâret, yazılı kısımlardır. Bu esaslar, yüksek derecede bir mefkûreciliği ifâde ettiğinden, terbiyevî tesirleri de pek yüksek olur. «Halka Doğru Edebiyat» bu edebiyatın taklidiyle meydana getirilen eserlerdir.

2— Halk Okulları : Okul görmemiş olan halk kısmına ve ayrıca okul görmüş olanlardan tekâmüle muhtaç olanlara, gece ve cuma mektepleri açarak, okuma-yazma öğretmeli, zevk ve muâşeret terbiyesi verilmelidir.

3— Halk Mecmuaları ve Gazeteleri : Bu türden neşriyatın önemini belirtmek için, Karagöz gazetesinin memleketimiz halkı üzerindeki etkilerini hatırlatmak kafidir. Bu mahiyette halk gazeteleri tesis edilmelidir.

4— Halk Mûsikisi, Halk Dansları : Sanatın bu şubesi de, halkın eğitiminde önemli bir âmil olur. Halk melodilerini ve halk rakslarını toplayarak, doğru ve güzel bir şekle dönüştürmek üzere tâdil ve islâh edilmeli ve bunlar halka bildirilip, genelleştirilmelidir.

5— Halk Sineması ve Halk Tiyatroları : Bunlar da, halkın aydınlatılması için önemli bir vasıta olabilir. Karagöz, Orta Oyunu gibi ananevî sahneler, Türk Ocaklarında teşhir edilerek devam edilmelidir. Bu husus için, Türk Ocakları gibi Millî ve ictimâî çevrelerden istifâde olunmalıdır.

6— Halk Oyunları : Millî musiki ve raks gibi, idman mahiyetinde bulunan millî oyunlar da toplanmak suretiyle talim ve tanzim edilmelidir.

7— Halk Müzeleri : Halk müzeleri, medenî hayatı teşhir ve telkin için birinci vasıta. Bu müzelerde, meselâ, mebânî, köy inşası, ev teşkilâtı hakkında müsbet ve açık fikirler vermek mümkündür.

8— Halk Kütüphaneleri : Merkezlerde hatta her köy okulunda, halk edebiyatını, halk maarifini ihtivâ eden asgarî bir kütüphane meydana getirilmelidir. Okul öğretmenleri nezareti altında, bunların okunması ve tanzimi sağlanmalıdır.

9— Toplantılar : Dinî, millî bayramlar, dernekler ve ârifaneler de halkın terbiyesinde mühim âmillerdir. Bayramlar, cuma günleri, Ramazan ve Kandil geceleri, nefret ettirici ve olumsuz mahiyetlerinden kurtarılarak, ictimâî ve bedii bir hale getirilirse, halkı eğitici ve ahlâkî tesirleri daha da artar.

10— Cemiyetler : Esnaf Teşkilâtı, Meslekî Teşkilat ve köylerde Zirâî Sendikalar kurulmalıdır. Bunlar ictimâî dayanışmanın vasıtalarıdır. Ve eğitici tesirleri son derece şayân-ı dikkattir.» (15).

D— TOPLANTININ SONA ERMESİ VE KAPANIŞ

15 Temmuz 1923'de toplanarak bir ay süreyle aralıksız çalışmalarını sürdüren İlk Heyet-i İlmiye, 15 Ağustos 1923'de çalışmalarını tamamlamıştır.

Toplantının sona ermesi münasebetiyle, Türk Ocağı, heyet üyelerine bir çay ziyafeti vermiştir. Kapanış toplantısı mahiyetindeki bu çay ziyafetine, Mustafa Kemal Paşa da katılmıştır. Atatürk, saat 17.00'de Türk Ocağı'na gelerek, toplantıya katılmış, görüşmeleri izlemiş, askerî bir toplantısı olması sebebiyle, fazla kalamayarak saat 21.30'da Türk Ocağı'ndan ayrılmıştır. Ayrılırken, heyete, yaptığı çalışmalarından dolayı teşekkür edip, başarılar temennisinde bulunmuş ve şunları söylemiştir :

«Efendiler, sizinle müşerref olmak ve bu ictimainızı daha devam ettirmek benim için büyük bir saadet teşkil ederdi. Görüyorsunuz ki, vakit ilerlemiştir. Sizin kıymetli zamanlarınızı daha ziyade almak istemem. Sizinle müşerref olmak benim için mûcib-i memnuniyet olmuştur. İnşallah yakında, yakından temas etmeye nail olurum. Şimdiye kadar askerlik ve siyâset sahasında vücûda getirilen zaferin irfan sahasında da temin edileceğini ümid ederim. Allahısmarladık.» (16).

Toplantıda ayrıca, Türk Ocağı adına Hamdullah Subhi Bey ve üyeler adına İsmail Hakkı Bey de, birer konuşma yaptılar.

Hamdullah Subhi Bey, konuşmasında Türk Ocağı adına bütün üyelere teşekkür ederek, memnuniyetini ifâde etti. Alınan karar ve tavsiyelere aynen uyulmaya çalışılacağını, bir sonraki sene bu toplantının daha geniş bir şekilde yapılacağını belirtti.

Üyeler adına cevâbi bir konuşma yapan, İsmail Hakkı Bey'de Türk Ocağı'na ve Hamdulah Subhi Bey'e teşekkür ederek, memnuniyetlerini bildirdi.

15. H.M. 20 Ağustos 1923, Pazartesi, 893, s. 3.

16. H.M. 16 Ağustos 1923, Perşembe, 890, s. 2.

E— HEYET'İ İLMİYE HAKKINDA BİR YORUM

Heyet-i İlmiye, zamanının ilim çevresinde takdirle karşılanmış ve büyük ümitler uyandırmıştır. Konuyla ilgili olarak, zamanın gazetelerinde çeşitli ilmi makale ve yorumlara rastlamaktayız. Bunlardan bir tanesi, Dâru'l-Funûn muallimlerinden Hüsnü Hamit tarafından yapılan ilginç bir yorumdur. «İlim ve İrfanda Geçirdiğimiz Dört Mühim Devre» başlığını taşıyan bu yazıda, Osmanlı Tarihi, ilim ve maarif açısından ele alınmakta ve Heyet-i İlmiye'nin, bu tarihi görevi üstlendiğini ifâdeyle, heyetin bu gerçekler doğrultusunda çalışmalarını sürdürmesi istenmektedir.

Hüsnü Hamid Bey, yorumunda, Osmanlı Tarihi'ni, ilim ve maarif cihetiyle dört büyük devreye ayırıyor. Bunlar;

- I. Devre : Kuruluşundan Fatih'e kadar,
- II. Devre : Fatih'ten III. Murat'a kadar,
- III Devre : III. Murat'tan III. Selim'e kadar,
- IV. Devre : III. Selim'den sonuna kadar.

Bu devreler hakkında oldukça geniş bilgi verilmekte, sözü geçen devrelerin detaylı anlatımına geçilmektedir. Biz burada yazının, ana noktalarını dikkate alarak özetlemeye çalışacağız :

I. Devre : Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fatih'e kadar olan bu devrenin ilim ve maarifi, Osmanlı olmaktan daha çok Selçuklu maarifinin bir zeyli gibidir. Bu devir için sözü edilecek fazla bir şey yoktur.

II. Devre : Fatih ile başlayan bu devre, siyâsi bakımdan dikkat çekici olması itibariyle, oldukça önemlidir. İdare olarak, devletin istikrar kazanması, içte ve dışta gelişmesini tamamlamak için, ilim ve fenne önem verip, maarifi sağlam esasa dayandırarak, fikir ve uygulamada ortak, yekvücut bir Türk Devleti meydana getirilmek istenmiş idi. Fatih, medreseler inşâ etmiş, zamanının en değerli ve büyük ilim adamlarını İstanbul'a getirtmiş, eğitim programlarını islâh ile tahsil derecelerini tanzim etmiş ve kütüphaneler kurmuştu. Bu yapılan olumlu faaliyetlere, karşı çıkılmalar olduysa da, fazla tesiri olmamış ve bu başarılı atılımlar, III. Murat'a kadar devam etmiştir.

III. Devre : Bu dönemde, ortaya çıkan siyasi ve idari bozukluk en kuvvetli etkisini ilim ve maarifte gösterdi. Bir takım cahil ve ehil olmayan kimseler ilim ve fennin gelişmesine engel olmaya çalıştılar. Başlanılan teşebbüsleri bıraktırmak, ilmi kuruluşları, asıl amaçlarından saptırmak suretiyle, 300 yılı aşkın bir za-

man devam eden bu devre, cehâlet devresinin gelmesini kolaylaştırmıştır.

Hesap ve hendese, astronomi, tıp ve tabii ilimlerin, ilmî çaişma ve uygulamaları tamamen ihmâl edilmiş ve Kâtip Çelebi'nin tabiriyle «Sevk-i ilme kedad gelüp, ehali inkiraza karib olmakta» ilimler ehil âlimleri bulamamış, ilim; sarf, nahiv, cedel, mantık ve ulum-ı diniyyeye munhasır kalmış, esasdan ziyade şekle, gerçekten ziyade şahsi ve farazî mülâhazaya dayanıp, kelimecilik ve metafizik cereyanlar ilme hakim olmuştur.

Hüsnü Hamit Bey, burada devamla ilim kuruluşlarının kapandığını, eski eserlerin şerhi ve bunların açıklamaları ile vakit geçirildiğini halka İslam Dini'nin hakkıyla telkin edilmediğini anlatır.

IV. Devre : Bu ilk üç devreden sonra, Islahat fikirleri ortaya atıldı. III. Selim zamanında Mühendishane kuruldu. Harbiye ve Bahriye okulları ve daha başka teknik kuruluşlar, pek çok müşkillere karşı idareye çalışıldı. Fakat, önceki devrenin ağırlığını atmak kolay değildi.

Bir asrı aşkın bir zaman devam eden, IV. ve son devrede de, ilim ve fen, maalesef lâyük olduğu şekilde takdir edilmedi. Okullarımıza hâkim olan skolastik zihniyet, yeni açılan okullara kadar girmeye muvaffak oldu. Bunlara çözüm için, ilân edilen Meşrûtiyet, amacına erişemedi. Yüksek fikirlerle ilân olunan, II. Meşrutiyet te, prensiplerine sadık kalamadı. İlim ve fen namına, dış görünüşe ve şekle önem verilerek, ciddî teşebbüslerde bulunulamadı. Öyle devir geldi ki, teknik kuruluşlarımız, Tophane'miz, Mühendishane'miz, fabrikalarımız, yabancılardan elinde, geleceği şüpheli, kendi keyf ve arzularına hizmet eder hale geldi.

Hüsnü Hamit Bey, makalesinin son bölümünde, yaptığı bu yorumun ve uzun uzadıya izahının amacını şöyle açıklar :

«Osmanlı Saltanatı'nın inkirâzına mûcib olan sebep ve âmilin tekrar etmemesi için, ilim ve bilhassa müsbet ilme ve bunun tatbik-i sanayisine önem vermek, ve bu suretle müstakîl ve yüksek bir Türk ilim ve fenninin inkişâfını kolaylaştırarak, yeni devletin savetine, Türk halkının refahına, kadîm bir hâle getirmeye çalışmak lâzım geldiği hakikatını bir daha tekrar etmektir.»

Bundan sonra, Heyet-i İlmiye'den, bu söylenen gerçekleri, gözönünde bulundurmalarını isteyerek, heyete başarılar diler. (17).

F- DİĞER HEYET-İ İLMIYE'LER VE MİLLÎ EĞİTİM ŞURALARI

Bir çok yönleri ile ele almaya çalıştığımız, İlk Heyet-i İlmiye ile başlayan, irfan sahasındaki, müsbet faaliyetler durmamış ve bu tür toplantılar, zamanımıza kadar da devam etmiştir. Millî Eğitim Şurası haline dönüştürülmeden önce, Heyet-i İlmiye adıyla üç toplantıya rastlamaktayız. Bunların ilki, 1923 yılında toplanan ve üzerinde durduğumuz, Birinci Heyet-i İlmiye'dir. Diğer ikisi ise 1924 ve 1926 yıllarındaki aynı adla yapılan toplantılardır.

Yazımızın başında da, belirttiğimiz gibi, 2287 sayılı kanun ile Heyet-i İlmiye'lerin görevini yapmak üzere «Millî Eğitim Şûrası» teşekkül ettirilmiştir. Bu isimle, ilk toplantısını 1939 yılında yapan Millî Eğitim Şûraları, zamanımıza kadar 10 defa toplanmıştır. Bu toplantıların tarihleri şöyledir :

- I. Millî Eğitim Şûrası 17-29 Temmuz 1939
- II. Millî Eğitim Şûrası 15-23 Şubat 1943
- III. Millî Eğitim Şûrası 2-10 Aralık 1946
- IV. Millî Eğitim Şûrası 22-31 Ağustos 1949
- V. Millî Eğitim Şûrası 5-14 Şubat 1953
- VI. Millî Eğitim Şûrası 18-23 Mart 1957
- VII. Millî Eğitim Şûrası 5-15 Şubat 1962
- VIII. Millî Eğitim Şûrası 28 Eylül - 3 Ekim 1970
- IX. Millî Eğitim Şûrası 24 Haziran-4 Temmuz 1974
- X. Millî Eğitim Şûrası 23-26 Haziran 1981

17. H.M. 20 Temmuz 1923, Cuma, 870, s. 2.